

LA RENAISSANCE

REVISTA CATALANA

ADMINISTRACIÓ Y REDACCIÓ
Carrer de la Portaferrissa, 18, baixos.
BARCELONA.

Lluís Serra dib.

GOMEZ SC

R. 399,004

TAULA

Págs.	Págs.
A. Y P., A.	Montserrat. 352
Manifestació de productes catalans. 183	BELL-LLOCH, MARÍA DE
ALSINA, SIMON.	Nostre Senyor tanca una porta y n'obra una altra. 278
Tres recorts. 456	BOIX, VICENS.
ANÓNIM.	Recort als poetes de Catalunya. 374
L' Atlántida. 321	BONILLA, JOSEPH M. ^a
A. AULESTIA Y PIJOAN.	A la memoria del il·lustre Azara. 376
Lo moviment literari català en 1876. 37	CALVET, DAMAS
BALAGUER, ANDREU.	Aucell, dona ó flor. 128
Bibliografia. 66	COCA Y COLLADO EMILI.
De las costums nupcials catalanas en lo sigle xiv. 401	La viola. 379
BALARI Y JOBANY, JOSEPH.	CONSISTORI DELS JOCHS FLORALS DE BARCELONA.
M. T. Tiro. 24	Cartell. 71
BARADO Y FONT, FRANCISCO.	Composicions rebudas. 145 y 216
Lo Cabo Perilla. 197	Composicions premiadas. . 315
Recorts de Catalunya.—	

La Renaixensa

	Págs.		Págs.
FITA, FIDEL		PONS Y MASSAVEU, JOAN.	
Lo llibre vert de Manresa.	116	A un héroe.	205
FRANQUESA Y GOMIS, JOSEPH		PUIGGARÍ, JOSEPH	
Lo fossar.	451	Sermó del Bisbató.	257
GENER, POMPEY.		R.	
Lo sigle XIV.	429	Teatre Catalá.	213 y 391
IXART, JOSEPH.		RICMAR, FRANCESCH.	
Messalina.	179	La novela.	109
JACAS, MANEL.		RIERA Y BERTRAN, JOAQUIM	
Francesch Camprodon.	454	Debém insistir.	19
LLUCH, MARÍA DE		La Pezzana.	173
Viudesa.	59	ROCA, JOSEPH NARCIS.	
M., F.		La factible Diputació ge- neral de Catalunya. 163 y 243	
Los diners de Judas.	204	Wifredo lo Pilós.	332, y 417
MARTÍ-FOLGUERA, JOSEPH.		ROCA Y Roca, JOSEPH.	
Salou.	191	Adeu siau.	126
MASSERAS, JOSEPH M. ^a		Zobeida.	130
Per ella.	52	L' ombra de la mort.	307
MASPONS Y LABRÓS, FRANCISCO.		ROMEU, MANEL.	
Literatura popular.	290	La modista.	206
NEGRE, JOAQUIM DE		RUBIÓ Y LLUCH, ANTONI.	
Recort dels Tres Toms.	288	Odas de Anacreont.	137
NUVIOLA, JOSEFINA.		SARDÁ, JOAN.	
Amor.	58	Bibliografía. 60, 140, 209, 313, 383, y 457	
PAU, FRANCISCO MANEL.		SITJAR, JOAQUIM.	
La posan de llarch.	364	Lo romiatje á Nostra Sen- yora dels Angels.	438
POCH Y CORTÉS, RICART.		TOMÁS SALVANY, JOAN.	
A ma estimada mare.	207	L' última obra de donya Concepció Gimeno.	358

Taula.

<u>Págs.</u>	<u>Págs.</u>
TORRES Y REYATÓ, JASCINTO.	VIDAL Y VALENCIANO, GAYETÁ.
La Catedral. 310	Lo mon invisible en la lite- ratura catalana. 1, 81, 153 y 233
UBACH Y VINYETA, FRANCESCH.	VILA Y GUYTÓ, ANTONI.
Lo ball de la vida. 55	Desenganyys. 133
V. V. Y G.	VILANOVA, EMILI.
Rectificació. 392	Sense dinar! 104
VIDAL, MODEST.	X. X. X.
Missa de Requiem de Verdi 445	Una festa catalana. 94

LO MON INVISIBLE

EN LA

LITERATURA CATALANA

III

A alguns anys, procurant demostrar á gent rústiga y de pocas lletras quant de infundat tenen certas preocupacions y pecaminosas creencias, aná rodant la conversa de manera que un dels presents, volent demostrar que sabia mes que jo en estas materias, me digué tot resolt y ab cert aire de burlona compassió: «¡Donchs ningú n' ha tornat de l' altre mon! Se coneix que no ha llegit, y aixó que sap tant, lo viatge de 'N Pere Porter.» Considero inútil consignar que no fiu del to sarcástich lo cas mes insignificant, y que exitada ma curiositat ab tals papaulas, no 'm doní per satisfet, mentres no 'm prometé lo subjecte, que 'm portaria la relació á que habia aludit. Y va cumplirme la promesa, y fou generós fins lo punt

de regalar-me lo manuscrit de dita relació, y tant bon punt me deixá la llegí d' un eap al altre, y trobantla notable per mes d' un concepte, en lo mateix punt prenguí la resolució de donarla á la estampa.

Forma lo manuscrit de que aquell bon home me feu generosa donació, un quadern de vintyvuit planas, y porta lo següent títol «*Compta y relació de un espantós viatge que feu Pere Porter, natural de Tordera, Vescomptat de Bas, y Bisbat de Girona á 23 de Agost de 1618.*» En los primers moments creguí que debía publicarlo respectantlo completament; pero després, degudament considerada la qüestió, vaig convèncer-me de que no debía conservar una ortografia que no tenia altre fonament que la ignorancia del copista, ignorancia que resultaba mes de bulto, posant esment en certas circumstancies que donaban á entendre que, á mes de ignorancia, patia l' escripte frequentíssimas distraccions.

En la impossibilitat d' omplir los vuits que hi endevinaba, desistia ja de mon propòsit, quan me fou entregat cert volum compost de diversos quaderns, estampats uns, altres manuscrits, titolat *Noticias de Europa*, essent un del últims, altre trasllat del famós viatge. No 's pot dir que l' un servís d' original á l' altre, puig en lo segon que 'm vingué á las mans, y que com se veurá, es mes antich que aquell, s' hi troban alguns passatjes que faltan en lo primer; mes ab tot, ab l' auxili de l' un me fou dable omplir los vuits que en l' altre existian.

Quedaba ab tot una dificultat á resoldrer: la primera copia que posehí, última en ordre de antigüetat, expressa que lo fet tingué lloch en l' any expressat de 1818 en lo qual, anyadeix, «era Virrey de Cathalunya D. Assitó (Hector) de Pignatelli, Duch de Monteleon; Bisbe de Barcelona, l' Iltre. D. Rafel de Rovirola; y de Girona lo Ilustríssim Sr. D. Francisco Arenosa y de Suasses». (Arévalo de Zuazo). Mes en dit any 1618 no regian ditas personas los cárrechs indicats, sinó D. Francisco Fernandez de la Cueva, Duch d' Alburquerque y Marqués de

Cuellar, que fou Virrey desde 1612, á 1619; ¹ D. Lluís de Sans, que ocupá la Seu episcopal de Barcelona desde 19 de Septiembre de 1612 á 29 de Febrer de 1620; ² y D. Onofre Reart que, del bisbat de Vich, passá al de Girona en 30 de Janer de 1612, ³ en lo qual continuá fins á 17 de Febrer de 1621, en que admesa pel Sant Pare la renuncia que de dit càrrech feu, se trasladá á Perpinyá ahont morí en 1622. Si l' imaginat viatge deu referirse á la época en que governaban aquells personatjes, no hi ha mes remey que referirlo á los anys 1604, ó 1605, en lo qual y desde lo de 1603 fou Virrey de Catalunya lo anomenat D. Hector Pignatelli; Bisbe de Barcelona lo dalt dit Rovirola, que regí la crossa episcopal desde 'l 10 de Abril de 1604, fins á 12 d' Octubre de 1609; y de Girona lo Illustríssim D. Francisco Arévalo y de Zuazo que nombrat en 9 de Febrer de 1598, entrá en dita ciutat en 21 d' Agost, y morí en Mataró lo dia 10 de Janer de l' any 1611. Examinat lo segon manuscrit se pot veurer que si be al escriurerlo se posá 1618, després se convertí en zero lo segon punt, resultant 1608, y si be aixó estava mes conforme ab la indicació de las autoritats eclesiásticas de Barcelona, y Girona, no ho era respecte á la del Virrey de Cathalunya, que en dit any, y desde lo de 1506 en que ho fou D. Pere Manrique, Bisbe de Tortosa, ho era y continuá essentho fins lo de 1612, D. Francisco Hurtado de Mendoza, Marqués de Almazan, Conde de Monteagudo.

¿Cóm se explica semblant contradicció? No podem dirho, ab tant major motiu en quant habentnos ultimament proporcionat altre trasllat de la mateixa relació un de nostres mes benvolguts amichs, trobam també consignada en ell la fetxa de 1608. Est últim exemplar es, dels

¹ PI Y ARIMON. *Barcelona antigua y moderna*. Tom. I, p. 59.

² AYMERICH. *Nomina et acta Episcoporum Barchinonensium*.

³ ROIG Y JALPÍ. *Resúmen Istorial de las Grandezas y Antigüedades de la ciudad de Girona*. p. 300. FLORES. *España Sagrada*. Tom XLIV. p. 128 y sigs. ENRIQUE CLAUDIO GIRBAL. *Obis*.

tres que posehim, lo primer en ordre de antigüetat; de manera que podem dir que vingueren á nostras mans en sentit invers del temps que quiscun d' ells conta de existencia. Notes be lo que anám á dir: ni en est que data de l' any 1621, ni en lo segon que es del 1646, se fa menció de las personas que eran Virrey de Cathalunya y Bisbes de Barcelona y de Girona: sols en lo de 1705, que es lo primer que coneguerem, se consigna esta especie ¿Constaba també en lo que serví pera traurern la copia? ¿Se estampá en esta pera donar al fet mes carácter d' autenticitat? Lo últim no li podem creurer, puig la copia fou treta per personas de pocas lletras, segons del manuscrit se desprén, del nom de la qual no 's pot duptar, puig termina ab las següents paraulas: «*Copiada per Miquel Torradeflot del poble de la Granada, als 13 de Juriol de 1795.*»

Escrit lo que precedeix habem adquirit nous datos que si be á primera vista resolen la qüestió, degudament considerats, res anyadeixen á lo que deixam notat. De ells nos confessam deutors al modest, quant erudit catalanista N' Andreu Balaguer, que tenint coneixement del *Viatje de Pere Porter*, per lo que de ell li diguerem avans de publicar los articles que estampats deixam en los números 21-22 y 23-24 de la *RENAIXENSA*, corresponets als mesos de Novembre y Deseembre de 1876, nos manifestá que parlaba de est fet son homonim l' Excellentíssim Senyor D. Víctor Balaguer en la obra que ab lo títol de *Las Calles de Barcelona*, doná á llum la casa editorial de Salvador Manero l' any 1866.

En efecte: en dita obra, volúm I. p. 504, ocupantse del carrer de esta ciutat anomenat del «Infern», continua ab molt notables variants la llegenda del espantós viatge, consignant que semblant nom pervé de que havent preguntat Porter,—á qui l' autor de *Las Calles de Barcelona*, anomena Boter,—quin carrer era aquell, á un dels viandants que trobá á son pas, al retornar á sa casa; li respongué que era lo del Infern. De lo qual se desprén que portaba ja semblant nom, avans de que Porter realisás lo

viatge y per lo tant que est no influí en poch ni en molt en lo nom de dit carrer.

Mes prescindint d' aixó, consigna terminantment lo Senyor Balaguer, D. Víctor, que 'l fet tingué lloch en 1603, fetxa que, si convé á la época en que regia lo Vi-reynat de Catalunya D. Hector Pignatelli, y lo bisbat de Girona D. Francisco de Arévalo, nou confronta ab los anys en que fou bisbe de Barcelona lo Illustre Rovirola; de manera que per aquest costat, res habem conseguit. Es dir que la noticia de D. Víctor Balaguer no 'ns proporciona mes llum pera fixar l' any en que lo llibre fou escrit, ó millor, respecte d' aquell en que se s'oposa realitat lo viatge.

Pero dit també l' autor de *Las calles de Barcelona*, que «Entre los cuentos de vieja y populares consejas de Cataluña existe una tradicion, que vamos á relatar por lo que de novelesca tiene y poética, y por referirse tambien en algun modo á la calle de que nos ocupamos. Ya esta conseja se halla relatada en una obra manuscrita del autor valenciano D. Gaspar Antist, cuyo título es: *Memoria de cosas senyalades que se han seguit en la ciutat de Valencia y regne de Aragón*, obra que se conservaba inédita en un convento de Valencia, y cuyo volúmen habrá acaso desaparecido, como tantos otros, para desgracia de las letras.» Que la llegendá fou 'popular en Catalunya, y que viu encare lo recort de la mateixa, ho probaria quan altre no, lo número de copias que possehim. Mes, ¿existia realment esta relació en lo llibre de Antist? Podria per ell venirse en coneixement de l' any en que tingué lloch lo *espantós Viatje*?

Consultats los bibliógrafos valencians Ximeno y Fuster trobam lo següent: En lo catálech del primer, *Escritores del Reyno de Valencia* (1747) t. I, p. 367, «en el archivo de dicho convento (lo de P.P. Predicadors de la ciutat de Valencia) he visto un M. S. suyo, (de Antist) muy curioso con este título: *Memoria de cosas senyalades que se han seguit en la present Ciutat y Regne de Valencia, comensant en lo*

mes de Agost del any 1855. fól.» Desde luego se pot notar la diferencia que existeix en lo títol, tal com lo transcriu Ximeno y segons lo porta Balaguer. Mes tampoch es exacta la noticia donada per Ximeno, puig segons diu Fuster, *Biblioteca Valenciana* (1827), t. I, p. 134, fou autor del manuscrit altre Antist, fill de aquell á qui Ximeno l'atribueix. En efecte existí un Gaspar Antist que fou doctor en Drets y Advocat de Valencia, al qui én l'any 1500 lo Rey en Ferran lo Católich, nombrá Jutje privatiu y protector del Real Convent de P. P. Predicadors. Deu presumirse, que havent merescut tal distinció en l'any últim del segle XV, no debia ja viurer, ó si vivia, debia esser molt vell en el any 1555, primer de la série en que esdevingueren *les coses senyalades* contengudas en lo manuscrit. Mes fonament te donchs la opinió de Fuster que atribueix dit treball al fill del expressat doctor en drets, qual en 1530 fou sortejat Mustasaf de la Ciutat; en 1538 jurat segon per lo bras de cavallers y generosos, y que morí en 21 de Novembre de 1575. Pero resultarà també que en lo manuscrit á que 's refereix D. Víctor Balaguer, no podia existir lo VIATJE FET AL INFERN PER PERE PORTER, com no continuás las *Memorias de cosas senyalades*, altre escriptor; puig mal podia Antist fill, registrar avans del 1575, en lo qual morí, un fet que, tenint en compte los noms del Virey Pignatelli y dels Bisbes Rovirola y Arévalo deu referirse precisament als anys 1604 ó 1605. Fixada esta fetxa, fundats en los noms contenguts en lo manuscrit que primer nos doná noticia de la existencia del viatge de Pere Porter, podém descriur los demés.

Lo segon, ó sia 'l que 'ns serví pera omplir los vuits que en lo primer resultaban, comensa de la següent manera: «*Relació que feu Pere Porter pagés de la vila de Tordera prop d' Hostalrichs, de que avia estat en lo Infern desde 'l dia de la yigilia de sant Barthomeu, fins lo dia de sant Miquel de Septembre de l' any 1608, y de lo que allí rá veure*» y termina «*Aquest llibre s' es traslle-*

dat de un altre scrit de ma, vuy á 22 de Juny de 1646, per Banet Vila Studiant en Girona ¹.

Disposat donchs l' original per anar á la estampa nos fou remesa la última copia que data del 1611, y tant per esta rahó, com per las circumstancias de que parlarém luego, donarem per inútil lo que de molts anys fet teniam, y cedint als prechs de nostres amichs, los propietaris de la *Revista LA RENAIXENSA*, determinarem publicar á continuació dels articles «*Lo mon invisible en la literatura catalana,*» lo referit «*VIATJE*» cenyintnos y ajustantnos al trasllat de 1621, sens perjudici de fer notar las diferencies mes culminantes que resultassen de la confrontació ab los altres dos. Pera procehir de esta manera havém tingut en compte dos rahons: primera, la de que essent la copia de 1821, resulta quasi be coetánea ab lo fet que en ella 's refereix: segona, que esta fou feta per persona dotada de mes coneixements dels que de segur tenian los autors de las altres duas.

En efecte: á la relació, que porta lo comensament que segueix, «*Cas raro que succehí á un tal Pere Porter de la vila de Tordera que entrá y eixí de l' Infern lo any 1608,*» preceeix la següent noticia á manera de advertencia. «*Habentme vingut entre mans una copia de una deposició que Pere Porter de Tordera, del Comptat de Cabrera, havia feta devant lo Comissary del St. Ofici, mossen Joan Teixidor, Prevere y Beneficiat de Blanes; avans de tornar la copia á qui me la havia deixada, volgui primer informarme ab lo mateix Pere Porter que encara*

¹ A la relació del «*Viatje de Pere Porter*», segueix en est manuscrit, la «*Relació verdadera d' un cas marvellós succehit en Alemany en una terra dita Sleburg á 25 de mars de 1533, estompat en Roma de Lluís Zannetti ab llicencia dels superiors*». Consisteix en que la gent de dita terra y dels pobles vehins, se convingueren pera robar un gran tresor existint en una iglesia, y havent tots comparegut pera efectuarho, després de haber mort á alguns frares del convent, quant ja anavan á tocarlo esdevingué tal cataclisme, que tots moriren, excepte los autors del pensament, que 's quedaren convertits en estàtuas prop del altar ahon era 'l tresor.

vivia, y aixís lo 1.º dia de 8bre del any 1621, li aní á parlar en sa casa de la vila de Tordera, ab lo P. F. Climent de Tordera, religiós caputxí, lo que 'ns esplicá en un camp, baix d' una pomera. Li llegei tota esta deposició, y lo que se contenia en ella, y li diguí si era veritat lo que allí estava contengut y ell me respongué y afirmá que era la pròpia deposició que havia depositat devant dels Srs. Inquisidors y que tot era veritat, exceptat que no havia estat en lo Infern tant com allí deya, y si sols deu dias so es: desde la vigília de St. Barthomeu, fins al 1.º dia de 7bre que es St. Daniel y aixís estaria equivocat que en nom de St. Daniel digueran St. Miquel. Y prou es així per lo que diu ell, que estigué en vila de Morvedra en lo Regne de Valencia mes d' un mes per cobrar las forsas. Si fos estat per St. Miquel, no hauria pogut esser per Tots Sants en Hostalrriich y en Tordera, y aixís per St. Miquel se posá en camí per venirsen á sa terra. Y me digué que passá á Montserrat. Y aixís jo Fra Francesch de Canet de Roselló, en la Vall Espir, religiós caputxí, sabuda la veritat, me determiní de copiarho á major honra y gloria de Deu N. S. Lo qual com passá es d' esta manera.»

Com se veu donchs lo manuscrit de Fra Francesch de Canet es lo que fa major autoritat, y lo que revesteix major caràcter d' autèntich. Lo que es l' autor tenia la relació per tan verídica, que no vascilá en continuar á la fi de la mateixa, una petita disertació teològica-moral pera demostrar la certeza de tant gran miracle com fora estat loque se expressa en la maravellosa relació. Cal manifestar en descárrech de Fra Francesch, que no era sol en presumirho. Podem adhirir en proba, que com ell discorria lo M. R. P. Christoval Vega, ja que en la obra que escrigué ab lo extravagantíssim títol de *Clarín sonoro que haze gente para el cielo, ó tratado de las penas que padecen los condenados*,¹ en lo capítol xix, que por-

¹ Lo llibre referit que compost per lo M. R. P. Christoval Vega de la Companyia de Jesus, doná á llum, seguida la sua mort, lo P. Juan Bau-

ta la següent rúbrica: «Las injusticias en los Tribunales, y pleytos, llevan muchos de sus ministros al infierno», y en lo qual, si val dir la veritat, posa á la gent de curia com un drap tort, se expressa en los termes següents. «Aun dura reciente en Cataluña un exemplar castigo «que Dios hizo en un Notario por una injusticia que hizo «á un labrador, como lo contó el P. Honorato Rio Pre-«dicador Apostólico, por cuyas manos passó el caso y se «probó auténticamente, y es tradicion que oy dura en un «lugar de Cataluña llamado Ostalric y sucedió año «1618».

Res podem anyadir á lo que deixam manifestat respecte de l' any precis á que deu atribuirse l' imajinat viatge. En cambi tenim en lo *Clarín sonoro* una nova prova que fortifica lo que dit deixám ab relació á la popularitat que alcançá la llegenda ó relació. Vejam donchs lo contingut de la mateixa.

tista Bosquete, de la mateixa Companyia, fou dels mes populars en aquell temps. Imprés em Pamplona per Alfonso Burguete s. a.; be que la llicencia fou concedida per Vicente Bojoni, Provincial de la C. de J. en los Regnes de Aragó, en Barcelona á 21 de Març de 1674, fou reestampat moltes vegades en Valencia, Barcelona y altres ciutats de Espanya. Pera que 's puga formar concepte de l' estil, citarem un breu passatge del referit capítol. «Allí es la inocencia oprimida donde el Abogado movido de interés se haze á la vanda de la injusticia y engaña á su cliente; el Juez vende la sentencia; y el que avia de vengar el agravio del pobre y del inocente, comete de nuevo muchos para que el inocente perezca. Para con estos malos juezes é iniquos Curiales, la pobreza de los litigantes, la misma verdad la haze mentira. ¡Qué fuertemente combate este exercito de cabilaciones, trampas, falsías, engaños, mentiras, entre las plumas, pleytos, testigos, Notarios, Escrivanos, Procuradores, y Agentes que militan en la Plaza! Ello es así, que essas plumas de Escrivanos, Notarios y Abogados. lanzas son, espadas y saetas con que muchos malos Curiales, hazen guerra á la misma Justicia.» Per ahont se veu, que lo títol del llibre pot ressentirse del mal gust dominant en la época en que fou publicat; mes lo que es lo P. Christoval Vega, tenia ben llegits los místichs y ascétichs castellans dels segles setze y disseté.

RELACIÓ Y MEMORIA Y ESPANTÓS VIATJE

QUE FEU

PERE PORTER

PAGÉS, DE LA VILA DE TORDERA,
 VESCOMPTAT DE BAS, Y PROVINCIA DE GIRONA
als 23 d' Agost de 1608.
 ESSENT VIRREY DEL PRINCIPAT DE CATALUNYA,
 LO EXCEL-LENTISSIM SENYOR
 DON HECTOR PIGNATELLI, DUCH DE MONTELEON;
 BISBE DE BARCELONA,
 LO IL-LUSTRISSIM SEÑOR DON RAFEL DE RUBIROLA;
 Y BISBE DE GIRONA
 LO IL-LUSTRISSIM SENYOR DON FRANCISCO ARÉVALO Y DE ZUAÇO.

*Lo vespre y vigilia de Sant Barthomeu Appóstol, als
 22 d' Agost de l' any 1608, succehi lo cas següent:*

En nom de la Sanctissima Trinitat Pare, Fill
 y Esperit Sant Amen ¹.
 En lo any de la Nativitat del Senyor 1608
 á 23 del mes d' Agost vespre y vigilia
 de Sant Barthomeu Apóstol, estant Pere
 Porter pajés de la vila de Tordera, Vescomptat de Ca-
 brera, ² molt descuidat en sa casa, ab la sua muller y fa-
 milia, li exposaren un reclam, y li feren despesas, en vir-
 tut de un acta de debitori que ell y son pare firmaren, per

¹ Aixís en las copias de 1921 y 1646. En la de 1795. «En nom de Deu
 sia y de la humil Verge Maria Mare sua, Amen.»

² En lo manuscrit de 1795. Vescomptat de Bas, y Bisbat de Girona.

quantitat de 600 ll. s. que avian matllevat. Y aixís en dita execució y per fer aquell, vingueren ab oficial de la cort d' Hostalrich que es la de tot lo Vescomptat. Y per quant dit Pere Porter, estava obligat ab escriptura de terç ab bens y personas, estant dits oficial, en la casa de dit Pere Porter, lo prengueren ab un sagrament ¹ y omenatge y le inventariaren tots los bens. Pero sabent molt be dit Pere Porter que lo acte en virtut de lo qual se li feya dita execució, molts anys avia que era escansellat, per quan ell pagá dita cantitat, protestá y requirí que no passasen avant dita execució, dient y referint que ell no devia cantitat alguna de dit acte per quant avia pagat. Y com la escancellació no 's trobave y diu dit Pere Porter que lo Notari que avia prés la escancellació de dit acte era ja mort, y lo principal deya que lo dit Pere Porter no l' avia may pagat y que li devia tot lo deute y que tal acte no estava escansellat ni constaria may, inventariárenli tots los bens y la heretat que gosaba, donant deu dias de temps per los mobles y trenta pels immobles y clos lo acte de l' inventari lo encomanaren á la muller de dit Porter y volentsen portar penyoras los ministres pera esser pagats dels salaris y dietas y volent posar á la presó á dit Pere Porter y vehent est lo que passaba, devant de moltes personas suplicá als dits oficials que no li traguessen penyora ni roba de casa, sinó que no 's moguessen de sa casa que ell aniria al lloch ó vila de Massanet, ² que allí alguns li debian bastanta quantitat de diners pera pagar y satisferlos totas las dietas y salaris di dita execució. Y los oficials tant per saber la bondat del home, que digué que en lo endemá, dia de Sant Barthomeu, tornaria y portaria diners, com per tenirli compasió; suplicats de la gent que s' hi trobaba, foren contents de esperar-lo fins al endemá, sols anás á buscar diners pera pagarlos, y des-

¹ 1646 ab sagrament. 1795 lo prengueren y prestá á segrest y homenatge.

² 1795. Crussanyes.

pues quedaria ab sacrament y homenatge y ab las mateixas penas ¹.

N continent que fou fet lo dit concert, dit Porter sen aná, prenent lo camí de Massanet y anant molt pensatiu y enuijat, trobá un Jove molt ben tractat, que anava á cavall y menaba altra cavalcadura vuida, y al punt que s' encontraren lo Jove saludá á Pere Porter y li demaná d' ahont era y ahont anava; pero com dit Pere Porter estigués pensatiu y afligit del que li avia esdevingut en sa casa, per causa de la execució, qual pensament lo tenia del tot divertit, ² no li donava resposta, sino que seguia caminant tot pensatiu y enuijat, discorrent com podria eixir d' aquell trevall en que estava. Y vehentlo així tant capficat lo Jove, l' hi torná á preguntar que era lo que tenia y ahont anave, que si ell podia valerlo y afavorirlo en alguna cosa, li manifestás la pena que ell tenia y li referís sos treballs, que ell l' ajudaria en tot y per tot.

Ohint semblants paraulas Pere Porter, respongué dientli perque ho volia saber, que lo seus treballs eran tant grans que ell no 'ls podia remediari sinó Deu del cel que sab la veritat de las cosas.

Digueli á les hores lo Jove que no s' espantás, que moltes vegadas permetia Deu treballs á las personas per probarlas y quant mes afligidas estan y sens remey, pensant que Deu las ha deixadas del tot, proveheix Deu que sian ajudadas y afavoridas per alguna persona, y las trau de treballs, que tantas horas tants remeys ³.

¹ 1795. Però que estigués á segrest y homenatge y ab penas posadas sinó cumplia lo promés.

² Vejes aquí empleat lo verb *divertit* actiu en sentit reflexiu, y en accepció diferent de la que en la actualitat s' estila, com no sia en llenguatge estratègic. «Las columnas feren una diversió amenassant forsar lo pas del riu».

³ Falta tot l' apartat en las copias de 1646 y 1795.

Ohint Pere Porter las paraulas de dit Jove ¹ mirabel en la cara dientli: Gentil home, molt sou jove pera donar remey á mos mals y consell en mos treballs: ¿no sabeu vos que los consells pera acertarse, s' han de pendrer d' homes vells, savis y experimentats en treballs y prosperitats, que hajan vist y oit y cercat lo mon, y que sapian que cosa es be y qué cosa es mal? Vos sou massa jove y no teniu ditas cosas ².

Respongueli lo Jove: De tot lo que vos dieu tinch jo, y encara molt mes y crech y entench que ningun home del mon nat, m' avansia y porte ventatja de tot lo que vos me haveu dit.

Anant aixís parlant entraren en un camí fondo que va al lloch ó vila de Massanet, y dit Jove ³ li digué una y moltes vegadas, que no anás tan pensatiu y ahont anava.

Dit Pere Porter ja enfadat li digué: Jo vaig al lloch de Massanet. ⁴ ¿Perque ho voleu saber?

A les hores dit Jove, que anava á cavall, li digué que ell també hi anava y que si volia pujar á cavall á l' altra cavalgadura, que no hi anaba ningú en ella, que hi pujás y aixís no 's cansaria, y que no s' enujás que anirian de companya: que si ell lo podia valer y ajudar en res, que li digués, que ell ho faria de molt bona voluntat, y li pregá molt li digués que tenia y de que estava tant trist y aflijit.

A les hores dit Pere Porter se 'l torná á mirar y algun tant se alterá y caminant li digué: Jo no vull pujar á cavall; mes puig me dieu que anau á Massanet, y consell m' oferin y remey á mos mals y treballs, jo vols ⁵ diré. Y sen-

¹ 1646. Ohidas las paraulas lo dit Pere Porter d' aquell Fadri.—1795. Ohidas las paraulas d' aquell Fadri, lo dit Pere Porter sel mirá á la cara.

² 1795. Vos sou massa jove puig encara no teniu la barba blanca.

³ 1646. 1795. Fadri.

⁴ Crussanyes.

⁵ Vols forma ampurdanesa usada al present per vos lo.

yantse en nom del Pare y del Fill y del Sant Sperit; dit Pere Porter digué ¹.

«Sabreu com jo so y 'm dich Pere Porter: so natural de la Vila de Tordera que avem deixada atras; fill de Joan Porter pajés. Alguns anys ha, com las anyadas fossen esterils, fou forsos á mon Pare comprar blat y manllevar diners, y lo mateix que nos vengué lo blat nos deixá 'ls diners. Era aquest un tal Just de Tordera, per lo qual ne ferem mon Pare y jo un devitori ab lo qual nos obligarem tots nostres bens y heretats haguts y per haver, ab escriptura de ters y ab obligació de personas, que dintre cert temps pagariam dita cantitat: y aixis mon Pare avans de morir pagá dita cantitat y li escancellaren dit acte de devitori y assó ja ha pasat mes fa de vint anys. Jo estava ja molt descuidat de estas cosas; mes vuy dia present, me es vinguda tota la cort ² d' Hostalrich, los oficials y ministres d' aquella, y en virtut de dit acte de debitori, m' han pres y inventariat tot los bens y me volen posar á la presó y traurem roba de casa y vendrela per ser pagats dels salaris y despesas; pero jo los he pregat me dexassen anar á Massanet que alli me devian alguns diners y que los portaria en sent demá y pagaria las dietas y despesas: axi ells son restats en casa mia y me han deixat anar ab sacrament y homenatge, ab una manlleuta que per tot demá tinch d' esser tornat. Assó es la quimera y tristor que jo tinch y los treballs que 'm portan desatinat y fora de mi, que quant hi penso no sé que 'm faria: veurer que so executat y afrontat per cantitat he pagada molt temps ha.... Posauvos la ma al pit, y mirau que diria cada qual que lo semblant li succehis. Y aixis puig vos he dit jo los meus

¹ 1621. Pere Porte 's señaja (*sic.*) En nom de Deu que es principi sens principi de totas las cosas: sabreu com jo etc.—1646... «jo vos ho diré: y senyás en nom del Pare y del Fill y del Sant Sperit y digué: Sabeu com jo etc.—1795. Jo vos ho diré y senyantse dit Pere Porter s' explicá.

² 1795. Justicia.

treballs, vejau vos ara que consell me donareu en aquesta necessitat en que estich posat» ¹.

Mentres tenian aquesta plática y conversació, dit Porter anava á peu y lo Jove que anava á caball li deya «pujau á caball en la altra cabalgadura y no vos cansareu:» y anant aixis parlant, entraren un cami fondo y estret, y l'animal que anava solter, se li ficaba quasi sempre entre peus y fentli jochs, quasi convidantlo á que pujás á cavall, en tant que dit Porter estava un tant esmirat.

Lo Jove li digué á les hores que l' havia molt ben entés y que no estes mes enujat que ell lo trauria de sos treballs y que no ho dubtás: y li digué. «Pues vos Pere Porter me habeu contat vostres treballs y jo vos he promés traureus d'aquells, vull jo saber que 'm digau si 'l sabeu, lo nom del Notari que prengué dita excancellació de dit devitori.» ²

Dit Porter respongué. «Se anomenaba Jelmar Bonsoms ³ lo qual era notari propietari de las escripturas ó escrivanies de las vilas de Tordera y Hostalrich.»

Dit Jove li digué que hi anás y li digués que li tragués lo acte de la dita excancellació.

Dit Porter respongué á les hores: «Si dit Notari fos viu ja ho auria fet; mes fa ja molts anys que es mort y per molt que s' han mirat las escripturas, may s' ha poguda trobar dita excancellació de dit acte, de manera que si no 'm donau altre remey, sabeu molt poch.»

Ohint asso dit Jove li respongué ab algun enfado «que ja desconfiaba» afejint: «jo vos traure de dit treball sinó que jo tinch temor de que no digau veritat, per quant jo se molt be que dit Notari ha fet molt be de son ofici. Si fos veritat que hagués pres dit acte de escansellació, ho ha-

¹ 1646... del que he pagat molt ha: vejau vos que m' hi dieu y quin remey me donau.—1795 molt temps ha: y aixis jo ja vos he dit mos treballs: vejau vos quin remey me donareu en esta necessitat que tinch

² 1746 y 1795... de dit acte quant pagareu dita cautitat.

³ 1746 está dit passatge molt confos é incomplert.—1795. Gelmar Bonsoms.

guera assentat en lo marge de dit acte, y que ara que era mort lo Notari ho deya, que si fos viu no li gosaria dir.»

A les hores dit Porter jurá que lo que ell havia dit, era tanta veritat, com era veritat que per anar á Paradis haviam de esser Christians y haviam de morir. Y digué tambe: «voldria que dit Notari fos aquí present, que li diria y li faria bo, y entendria com deya molta veritat, que no tenia que demanarli perdó en aquest mon ni en l' altre y que tot pasaba aixis com ell havia dit, per quant era la pura veritat.

Y en lo temps que dit Porter digué las cosas al Jove caminant, arribaren al estany de Sils que pren lo nom de un lloch que's diu Sils, qual lloch y estany son en lo camí que vá de Tordera á Massanet, y com lo camí era estret y la cavalcadura que no hi anava ningú sempre li venia entre peus, dit Pere Porter se determiná de pujar á caball y per esto li demaná llicencia al dit Jove, lo qual li respongué que desde 'l principi podia haberho fet.

Y així dit Pere Porter se senyá y en lo punt que fou á caball tot se alterá y los cabells se li erissaren en lo cap y sentí y vejé com las cavalcaduras parlaven la una ab l' altre.

Encontinent dit Jove digué: «Puig vos, Pere Porter, me haveu contat vostres treballs, los quals son pera vos mólt grans, y jo vos he promés de ajudarvos y donarvos consell y trassa ab que fosseu ajudat y remediat, jo vull tenirvos la paraula y lo promés, y vos faré parlar ab lo

1 1646... estan y de Sils lo qual tenint una lleuga d' ample y una de llarch y essent dit fadrí y Porter en lo camí, caminaven en gran manera y la cavalcadura, soltera sempre, li anava entre peus, y dient dit Porter al fadrí, pus anava á Massanet y al principi me deyeu que si volia pujar á caball en aquesta cavalcadura quem ve entre peus, si vos me doneu llicencia jo hi pujaré. Dit Jove fou mólt content.—1795.... de Tordera al lloch de Crussanyes distant quatre lliguas desde la un á l' altre, dit Fadri torna á pregarlo que muntás á caball y dit Pere Porter digué, puig vos dieu que aneu á Crusanyes y tant me aveu pregat, pujaré ab vostra llicencia. Y dit Jove li digué que estava content y que de bell principi ho podia aver fet.

dit Jelmar Bonsoms, Notari, lo qual si ell ha pres dit acte de escancellació ell vos dirá ahont lo posá y ahont es. Tenuvos be á caball que jo so lo Diable.»

Dit Pere Porter se tingué fort ohint estas paraules, y digué: «Jesus, salvaume, no 'm desampareu: Verge Santa María, siau en mi.»

PNCONTINENT las cavalcaduras totas dues juntas arrencaren á correr y arremeteren per l' estany de Sils, per montanyas y per valls, y Porter, sempre cridant é invocant los noms de Jesus y María, en tant que al cap d' una hora de temps que fou á caball, passadas que hagueren grans montanyas y valls, juntament grans aygues y mars, s' entraren per la boca d' una cova y isqueren en un gran pla, que tot era foch y Dimonis, ab gran multitud de gent que patia grans turments.

Espantat dit Pere Porter de veurer assó que veyá, en lo punt mateix lo Dimoni que lo havia portat allí li digué: «¿Coneixerias á dit Jelmar Bonsoms, Notari, si 'l veyes?» Y dit Pere Porter digué que si 'l veyá mólt be lo coneixeria.

Y assó dít, sentí grandíssim avalot y va veurer venir un gran tropell de Dimonis de diversas formas y figuras, que venian ab grans alarits d' alegría, sonant corns y xeremías ¹ mólt diferents de las d' aquest mon, que portaven l' ánima de Mossen Dilameras, ² Clavari que fou de dit Vescomptat, ³ y portava un procés en las mans. Lo Dimoni digué á Porter, «la causa d' assó, la qual era perquè feu fulminar una enquesta, falsament contra un home per ferlo composar; y aixís lo procés que portava dit Dilameras en las mans, era la dita enquesta falsa que ell ha feta, per la cual cosa dit Dilameras fou

¹ 1646 corns y caramelles—1795 conrs y flautes y altres diferents esturments d' aquest mon.

² 1646 de Jaume Vila — 1795 Jaume Vilamores.

³ 1646 y 1795 de las Baronías del Vescomptat.

capturat, lo temps que vivia, y portat á las presons de Barcelona, y culpat de moneder y de haber fet matar á alguns, y essent en dita presó caygué malalt y per dita malaltia fou tret afermançat ¹ y morí despres que dit Pere Porter s'era posat en camí. Y despres vejé Porter com los Dimonis se 'n portaren dit Dilameras á un lloch mólt horrible y espantós.

Despres caminá dit Pere Porter un poch, y vejé l'ànima de Mossen Jordá, prébere y capellá de la vila de Pineda, que estava en mitj de dues dones abraçadas ab ell, ço es, que las tenia una á cada costat y estava en un llit de camp, tot foguejant, passant diversos torments per los Dimonis que l'atormentaven. Y confessá dit Porter que Mossen Jordá avia estat ² vicari de Barcelona en l'Hospital de Santa Creu, que es Hospital General, ³ y diu dit Porter que Mossen Jordá era viu y estava bo quan ell se partí.

GAYETÀ VIDAL Y VALENCIANO.

(Continuará).

¹ 1646 ab sacrament y homenatge — 1795 afiansat.

² 1646 y 1795. Dit Jordá fou confessor de dit Pere Porter y avia estat etc.

³ 1646 y 1795. Hospital de Santa Creu de Barcelona, y quan dit Pere Porter se partí estava ab salut.

DEBEM INSISTIR

las reiteradas mostras de bonavolensa, d'esperit de concordia franch y obert que 'ls escriptors catalans, — llevadas certas y ben escassas escepcions, — oferexen als de més enllá del Ebro, corresponen alguns d' éstos ab un silenci sempre desagradable y menos honrós pera qui 'l guarda que pera qui 'l sofreix, ó bé ab llenguatge que revela enuig reconcentrat y mala disposició digna de condol.

En compte de desviar ó endolsir los efectes de ciertas comparacions literarias y artísticas, que poden mortificar-nos á nosaltres avuy, com irritar demá als altres escriptors de fora Catalunya, Mallorca ó Valencia, prenen acta de aquellas apreciacions y las êxtreman, sens recordarse de que may será ben vist lo figurar en una causa com jutje y part.

Nostres lectors llegiren, sens dupte, en un dels últims números d' aquesta Revista, lo párrafo que motiva avuy estas consideracions, com motivá llavoras una contestació tan enérgica com oportuna y ben arrodonida.

Prescindim del nom del jove y en molts conceptes estimable publicista que s' apassioná á favor de la població

que l' acull, que devegadas lo celebra y que li conserva la envejable posició á que 'l mérit l' ha conduhit: oblidém al pecador y parém esment en lo pecat.

En primer lloch: ¿doném nosaltres, ab nostras publicacions y ab nostras tendencias, motiu á qdis ni sisquera á recels?

En segon lloch: donat que nostras obras incitessen una natural y enrahonada hostilitat, ¿seria prudent ni efícas l' emplear las armas del descrédit no ja sóls contra 'ls vivents, més ó menos ben aconsellats y dirigits, sí que ademés contra personas que han dextat una verdadera estela de gloria entre 'ls matexos castellans ilustrats, com l' autor del *Teatro Crítico de la Elocuencia Castellana*, —l' eczemplar Capmany,—y 'l sabi y noble fundador de la *Biblioteca de Autores Españoles*, Bonaventura Cárlos Aribau, ó quals obras han promogut estudi y causat admiració dins y fora d' Espanya, com las del incomparable Balme?

No negarém qu' en los primers dias del renaxement literari catalá se produhiren algunas manifestacions individuals que revestian cert carácter agresíu; mes los escriptors que califican y establexen comparacions, tenen l' imprescindible deber de conéxer de debó, y no d' un modo superficial y lleuger, las cosas calificadas y comparadas.

May hem sentit la fal-lera del optimisme que conduceix, més qu' á enlayrar y donar crédito á una idea, á rebaxarla y tal volta á posarla en ridícul. Sabém que la Estadística ha sigut, anys há, elevada á una categoría principal, y partidaris, com som, del llenguatje eloqüentíssim dels fets, veyém que no hi há dret pera ensuperbirnos, ni tant menos, ab nostre renaxement. Sabém, per desgracia, qu' aquest flaqueja per més de un y de dos costats, y que nó dias ni mesos, sí que anyadas enteras han de passar avans de que pogam traduhir ó fer traduhir en tots los idiomas coneguts lo catálech de las *Obras completas* de nostra moderna literatura. Per desgracia,

no ignorém que pera molts escriptors catalans que valen, lo cas está en escriure molt, més qu' en dedicarse á estudis sérios que 'ls conduhexin á escriure bé. De tot axó y molt més encara tenim conexement, pero tot lo dit y molt més no prova que la literatura moderna catalana estiga faltada de títols á la consideració dels escriptors nacionals, quan alguns del estranjer ben acreditats se dedican, oficial y privadament, á estudiarla y depurar sos mérits, segons es notori y justificat.

Y 'ls publicistas madrilenys, salvats aquells á qui més de prop afecta la qüestió, son los qui menos poden y deuen ignorarho, ja qu' en lo discurs de don Víctor Balaguer, llegit per aquest al pendre possessió del càrrech de numerari de la Reyal Academia de la Historia, (discurs que profusament s' ha donát á conéxer) se mencionan y circunstancian los verdaders títols de nostra moderna renaxensa provincial, trascribintse en lo mateix los estimables datos qu' aduhí 'l senyor don Francesch Pelay Briz eu son discurs de president dels Jochs Florals del penúltim any.

Mes com no basta una simple relació, y qui 's precie de crítich deu semblarse á un bon jutje, que no falla sense sospesar las provas, ó al sant que volgué que la creencia li entrés per lo sentit del tacte, res tan pertinent com l' invitar als qui negan lo que ignoran ó duptan de lo que desconexen, á que no 's fien de ideas preconcebudas y á que aprenguin d' estudiar per aprendre.

Axís evitarán que s' entri en comparacions que, avuy per avuy, si no 'ns enlayravan á dalt de tot, ¹ no dexarian tampoch molt glorificat lo penó literari de Castella, ja sia que 'ls matexos crítichs de Madrid (¡ben aviat contats!) se

¹ Cal observar, no obstant, que l' actual moviment científich y especialment lo literari de Catalunya es considerable, segons veurá 'l curiós lector en un article bibliogràfich del present número, convencentse de que á Barcelona, en especial, no es tot burgit y tráfech industrial lo que *hi poden veure*, sense cap mena d' esforços, los escriptors de la Vila y Cort naciona-
líssima.

lamentan diariament de la decadencia ó *statu quo* de son teatro, del poch nombre de poetas lírichs d' alta y transcendental inspiració, y de la falta de novelas estimables en los variats géneros que abarcarshi poden: lamentació que no contradiriam nosaltres, y sobre tot nosaltres jóves, que tants desenganys rebém al voler ilustrarnos ab obras escritas en l' idioma més estimat, després del natural, y que, ab racansa y dol de l' ánima, nos veyém precisats á recónexer en publicacions estrangeras molta, moltíssima superioritat, tant de concepció com de factura, sobre las que de Madrid solen venirnos.

Los escriptors castellans que 's dediquen á estudiar lo moviment literari de Catalunya no ferán cap acte d' abnegació insólita. Si tan poch valém ¿cóm nos honraren tant ab sa visita y sos elogis tres poetas castellans, de la justa reputació d' en Zorrilla, 'n Ruiz Aguilera y 'n Nuñez de Arce? ¿Cóm s' han dextat encegar publicistas del talent y erudició dels senyors Canalejas y Amador de los Rios? ¿Cóm acullí la notable *Ilustracion de Madrid* la traducció que de l' oda «La Gent del Any Vuyt» feu, en bellas estrofes castellanas, l' actual President del Consistori dels Jochs Florals? ¿Cóm l' acreditada *Ilustracion Española y Americana*, (qu' en res peca de catalanista), ha publicat recientment la correcta versió de la poesia que guanyá la flor natural en lo certámen darrerament celebrat; versió deguda á nostre anyorat amich y distingit poeta, Tomás Salvany? ¿Cóm, finalment, y pera no citar més provás, encara que las «Tragedias» del senyor Balaguer hajan exit á llum ab la traducció castellana en prosa, váris escriptors d' enllá dels límits de Catalunya cuytan á vestir-las ab lo llenguatge de Calderon de la Barca?

Los fets que acabam d' apuntar no destruhexen, no, lo fonament de la queixa al comens estampada. Se refereix aquesta á un plan ó sistema general, á un modo absolut de procehir, y 'ls fets particulars revelan que, no essent tal sistema fruyt de la observació y del convenciment, deu ésser proscrit per gent imparcial y franca.

¿Obran los parisiens, ab la literatura provensal, com obran generalment los escriptors de Madrid ab la catalana? No es la primera vegada que 's consigna semblant pregunta, que s' hi dóna contesta negativa en las planas de LA RENAIXENSA y que 's fan las consideracions á que la resposta convida.

Per avuy creyém haver insistit prou en la idea qu' ha donat lloch á las antecedents ratllas. Temps hi haurá, si á Dèu plau, pera rependre la feyna, cas de que sia convenient lo complementarla. En bona fe, no 'u desitjém.

J. RIERA Y BERTRAN.

Barcelona 20 de janer de 1877.

M. T. TIRO.

ILÓLECHS y taquígrafos han cregut que devian sostenir ab certa tenacitat l' origen helénich de la Taquigrafía, desde que Justus Lipsius, en sa célebre carta *De Notis* dirigida al jesuita Leonardus Lessius, espressá la conjectura de que aquest art poguéesser invenció dels grechs (especialment de Xenophon) havent passat de ells als romans. Zeibig ha provat ab sas investigacions, d' una manera per mí convincent, lo insostenible d' aqueixa teoria, semblant segons ell que entre 'ls romans havem de trovar per primera vegada un sistema propi de Taquigrafía y que á Tiro, nomenat en lo epígrafe, l' havem de considerar com á son inventor. Ab justicia donchs se l' hi dóna lo títol de *Patriarca de la Taquigrafía*; mes fora d' aquest apel·latiu y del dato sempre repetit de que fôu contemporani y libert de Cícero, sembla que de sa vida generalment poch mes se coneix. Per aixó m' he proposat presentar al lector en las páginas següents una breu Biografía de Tiro, havent consultat ab tal motiu á mes de las fonts principals (Cic. Epist. ad fam. llib. XVI, que quasi bé sols conté cartas á Tiro) la excel·lent disertació

d' Engelbronner (De M. T. Tirone, Amsterdam 1804) y las noticias de Drumann en sa Historia de Roma (Geschichte Roms, vol. VI pag. 405).

Tiro—puig aixís s' ha d' escriure aquest nom y no Tyro com moltes vegades succeheix ¹ —fou *verna*, ó sia nasqué d' una esclava romana en la casa de son amo sobre l' any 103 avans de J. C., á Arpinum, ciutat del Latium, en la heretat del cavaller romá Marcus Tullius Cicero. Per tal motiu fou solament de pocs anys mes jove que lo célebre fill d' aquest cavallé, que portá igual nom y que també allí mateix havia vist la llum del mon l' any 106 a. de J. C. Lo jove Tiro prompte degué donar mostres de no insignificants talents, que feren que se l' separés de la classe d' esclaus mes humils—*vulgares*—y se l' estimés digne d' una educació liberal probablement ab propòsit d' emplearlo mes tart com *anagnost* (lector), *servus ab epistulis* (amanuense) ó en altre semblant ocupació. Apar que en la mateixa heretat seguí per primera

¹ Alguns escriuhen *Tyro* donant per motiu que era grech y que ab nom grech devia esser apel·lat segons costum entre 'ls esclaus. Aquesta rahó no es d' admetre ja que, apart dels noms llatins d' esclaus: *Laurea*, *Statius*, *Aquila*, se trova escrit en bons còdices de Plutarch *Tirón*, y no *Tyrón* que res significa en dita llengua. Tal nom no era raro entre 'ls romans puig á mes de *Tiro* ne trovem altres set de qual ortografia ningú ne duptará: *Numisium Tironem* (Cic. or. Phil. II, 4, 8. V. 6, 18. VIII. 9, 26. XII. 6, 14. XIII. 2, 3. Script. bell. Afric. 54) *Tironem Sabinum* Plin. hist. nat. XIX. 10 (57) *Apinium Tironem* (Tacit. hist. III. 57, 76). *Julium Tironem* (Plin. epist. VI. 31, 7) *Calestrum Tironem* (Plin. epist. I. 12, VI. 1. 22. VII. 16. 23. 32. IX. 5). *Aemilium Tironem* (Ulp. leg. I digest. de effract. et expil.) *Attium Tironem Delphidium* (Auson. epigr). Engelbronner y Lion hi afegeixen altres citas tretas de col·leccions epigráficas hont s' escriu precisament *Tiro*.—Una rahó gramatical confirma aqueixa demostració. Los adjectius de noms propis masculins acabats en *o*, *on*, com *Plato*, *Arion*, los romans á estil grech los feyan acabar en *icus*, *ius*—*Platonicus*, *Arionius*—y termenavan en *ianus* los noms verament llatins, com de *Cato*—*Catonianus*, de *Varro*—*Varronianus*. Aixó durá quasi fins al últim del sigle I de J. C. en que per primera vegada se trova terminació grega en noms propis llatins, comensant al sigle V á donar terminació llatina á noms propis grechs, y com que Gellius á la meytat del sigle II derivá de *Tiro* l' adjectiu *Tironianus*, no queda dupte de que aquella fou paraula llatina.—(Nota treta de las *Quaestiones Tironinae* del mateix autor de la Biografia).

vegada sos estudis baix la direcció d' un pedagogo ó *phonascus* (mestre de declamació); essent probable que quant lo vell Cicero ab sos dos fills Marcus y Quintus se fixá á Roma sobre l' any 96 a. de J. C., anés ab ells també Tiro y participés de l' instrucció que l' orador Crassus, lo poeta Archias y altres donaren al jove Cicero. Lo cert es que fou educat á la casa del que mes tart havia d' esser son amo, que allavors encara era molt jove. Los talents distingits de Tiro, mercés als que comprenia facilment totes las branques del saber, son excel·lent caràcter, la fidel adhesió á la familia de son amo y altres bonas qualitats, permeteren que ocupés mes aviat lo lloch d' un amich, que lo d' un esclau. Tant coral é íntima relació s' establí entre lo jove Marcus Tullius Cicero y Tiro, que aquell en sas cartas l' anomena *suus*, distinció de que ningun altre podia gaudirse 'n fora de sa muller y de sa filla. Probablement no 'ns equivoquem al admetre que Tiro, per lo regular, disfrutá de la companyia de Cicero per lo menys tant com aquest estigué á Roma. No está fora de dupte, que Tiro acompanyés á Cícero en sos viatjes fets pels anys 79-77 á Grecia y á l' Assia ab propòsit d' estudiar, y á Sicilia sobre 'l 75 per la administració de la qüestoria; emperó no es inverosímil deduhirho tant per l' instrucció extensa y universal de Tiro, que per lo menys en part degué adquirir en sos viatjes, com per la posició dels joves entre sí. Lo llas d' amistat que abdós unia, fou encara lligat mes fortament á la mort de Cícero pare l' any 68 venint á esser lo fill patrono legal de Tiro.

La gran munió de públichs quefers de l' Estat y los treballs literaris particulars, que durant los deu anys següents reclamaren en alt grau la atenció de Cícero, pels que Tiro estigué fidelment á son costat com á col·laborador, contribuïren á fer valdre mes y mes l' inestimable mérit d' aquest. Tants y tant múltiples serveys no podian tardar á esser reconeguts. Cicero, després de son retorn de Thessalónica y Dyrrachium al 57 en que havia complert lo desterro d' un any, de que segurament Tiro tam-

bé participá, y después d' haver experimentat en sos treballs literaris altre vegada lo natural ausili de Tiro especialment mes eficas per la Taquigrafia que aquest havia perfeccionat, l' hi doná la llibertat l' any 54 (aixís ho havem d' admetre com probable) mitjansant solemne manumissió. Segons costum dels romans los esclaus lliurats—*liberti*—per agraïment s' afegian al seu lo nom y prenom de son amo anterior: Tiro seguint aquest costum s' anomená en avant Marcus Tullius Tiro usant com cognomen en tercer lloch lo seu primitiu d' esclau.

No era d' esperar que al fidel Tiro l' hi ocorregués deixar á Cícero; s' uní ab ell mes estretament que avans, essent per totas parts son indispensable assistent y amich, fôu per dirho aixís son secretari particular. Desde llavors sembla que treballá pel bé comú tant com ho permeté lo temps limitat de que disposava, propagant sa Taquigrafia copiant sobre tot discursos públichs; per lo menys per primera vegada ¹ l' any 52, se fá menció de taquígrafos hábils á Roma.

En aquest any se diu, que la defensa que Cícero féu de Milo sigué escrita taquígráficamente, y obtingué molta circulació en perjudici del orador, que perturbat pels crits dels partidaris de Clodius (cosa que raras vegadas l' hi succehia) perdé completament lo fil de sa argumentació, veyéntse per aixó obligat en interés propi á recompondre lo discurs per publicarlo. Es segur que no seria obra de Tiro una publicació que tant perjudicava á son amo, y per aixó havem de suposar la presencia d' altres taquígrafos.

A mitjans del any següent se 'n aná Cícero de procónsul á Cilicia á l' Assia menor, ahont Tiro, com de cos-

¹ Plutarch (Cato minor. cap, 23) diu que lo discurs del jove Cato de Utica pronunciat en lo Senat al 5 de Desembre de l' any 63-ab ocasió de la conspiració catilinaria, fou escrit per disposició de Cícero. Com jó tinch intenció de demostrarho en altre lloch no s' ha de pensar aquí ab una còpia taquígráfica en lo sentit estricte de la paraula. (Dissentim de las idees del autor per las rahons donadas en articles que havem publicat).

tum, l'acompanyá. Emperó sia que lo clima del país no l'hi provés, sia que sobrecarregués de treball sa constitució dèbil per naturalesa ¹, lo cert es que avans del viatge de retorn cap á Roma, l'any 50 Tiro s'enmalaltí tant fortament, que Cícero resolgué deixar-lo á Patrae en Achaia, á la casa de un hoste nomenat Lyso baix la assistència del metje Asclapo, per rependre sol lo viatge al 2 de Novembre. Sembla que Cícero mirá la malaltia de Tiro com una indisposició pasatjera perque lendemá hi enviá son esclau Mario ab encàrrech de tornársen ab Tiro si 's trovava bé ó per lo menys portar l'hi carta d' éll. Per la carta que rebé, Cícero vejé per primera vegada que la malaltia era grave; y es de notar ab tendresa l'amigable amor ab que manifesta l'ánia de que Tiro recobri la salut. Continuant son viatge l'hi enviá una carta quasi bé cada dia y molts dias fins á tres ² valéntse d'un propi ó de missatjers d' ocasió é informántse de sa salut ab lo mes viu interés. Per totas sas cartas se deixa veure que ab condol sentia la seva falta, més desitjava que se cuidés molt y no emprengués un viatge penós per mar avans d'esser completament restablert y que sols ho fés en temps del tot favorable. Havent temut Cícero, que potser Lyso fôu un poch negligent en cuidar á Tiro, escrigué á son client Manius Curius, que se trovava precisament á Patrae per negocis, demanántli que 'l prengués baix son càrrech, com aixís ho executá. Lo metje havia de rebre son degut honorari per que fos mes diligent en sos cuidados, res s' havir d'escatimar y sobre tot no s'havia de planyer cap sacrifici. En altre carta se diu, que Tiro havia de fer saber per escrit son estat de salut enviant diariament al port al esclau Acastus, que s'havia

¹ Se compendrà la extraordinaria aptitut que Tiro tenia pel treball no obstant sa delicada constitució, y 's podrá apreciar aproximadament, al considerar que lo gran nombre dels escrits que de Cícero se conservan, son una petita part de totas sas obras preparadas ab ajuda de Tiro y de Atticus.

² Las cartas de Cícero *ad familiares* XVI, 4, 5 y 6, foren totas escritas al mateix dia ó sia al 7 de Novembre.

quedat per cuidar-lo, puig que allí hi havia sempre gent que viatjava cap á Italia y podian fer la carta á mans de Cícero. Lo viatge que aquest féu en part ab companyia de Quintus son jermá y de son fill, s' allargá mes del regular per vents contraris arrivant á Brundisium al 25 de Novembre, ahont al 27 rebé per un esclau de Plancius una carta de Tiro del 13 del mateix mes. En aquesta manifesta que estava en vias de millora, mes havent assistit é un concert, convidat per Lyso, tingué per aixó una recaiguda. Al contestarli Cícero reptantlo per sa lleugeresa no deixa de donarli los consells mes amistosos per lo restabliment de sa salut. Per espay d' una llarga série de mesos aná continuant aqueixa interessant correspondencia, que no sols 'ns dóna un clar coneixement de la disposició de Cícero envers 'ls homes instruits, com Melanchton ha indicat ¹, sino que, segons Bernhardt, 'ns ofereix al mateix temps l' retrato molt viu d' un cercle d' intimitat. En diferents llocs de son camí Cícero rebé ó contextá cartas de Tiro, y féu també menció en lo mateix temps en sa correspondencia á Atticus de la inquietut que tenia per Tiro.

Al 4 de Janer del any 49 arrivá Cicero á Roma, ahont comensavan á brillar las vivas flamaradas de la guerra civil entre Cesar y Pompejus. Curta fou per aixó sa estada, puig que al 29 de Janer lo trovém á Cápua ahont s' hi retirá ab molts altres partidaris de Pompejus. Ab la data d' aquest dia está dirigida á Tiro una carta que s' ocupa de la trista condició del Estat, emperó Cicero tement que no l' hi escaurian bé las tals noticias al malalt, afegeix que creu no deverlas hi callar, mes l' hi demana ab insistencia en interés de sa salut, que no s' exalti.

Desd' ara van 'sent molt variables las noticias sobre la salut de Tiro; tant aviat se trova millor, tant aviat se posa mes mal altre vegada. Sembla segur que aquest any no pogué viatjar cap á Italia, molt més ho apar, que Ci-

¹ «Ex quibus animus Ciceronis erga doctos satis cognoscatur.»

ceró, que seguí á Pompejus á Grecia, se reuní ab ell personalment. Las agitadas y revoltosas onas de la vida política, en que com es sabut Cícero hi prengué tan activa part, poden considerarse com la causa de que no trovém féta menció de Tiro en sos escrits del anys següents. Se quedá encara á Grecia per reforsarse y retorná á Roma sobre l' any 47 per assistir fidelment á Cícero en sos treballs literaris reprenent son cárrech. Al Juliol de l' any 46 l' hi enviá Cícero desde Tusculanum, com á primer saludo desde la patria, son gendre Dolabella arriuat de la guerra africana ab César victoriós.

Devem fer menció d' una altra malaltía que Tiro tingué poch temps despres d' aixó encara que no fou de tant de cuidado. Cícero, que allavors anava visitant sas heretats, lo deixá malalt á Roma baix lo cárrech del metje Metrodor, més tingué la satisfacció de tornar-lo á véurerlo bó á casa seva l' últim temps de sa estada al camp. A la mateixa época tingué Tiro una segona recaiguda encara que menos perillosa, veyéntse per lo tant Cícero privat de sa companyia al principi de son retiro al camp, lo qual l' hi fôu tan sensible, ja que probablement necessitava d' un consol en sa aflicció per la mort de sa filla Tullia. Nos ho demostra que Tiro degué haver estat debilitat, lo fet de que poch despres d' aixó es indicat com á malalt mentres Cícero estava encara en sas heretats y sostenia una animada correspondencia ab son delicat amich. Havent transcorregut mes temps del regular sense tenir noticias de Tiro, se excitá de tal manera Cícero que una vegada va passar una nit sense clucar 'ls ulls, y una altra despres d' haver rebut la primera carta de Tiro escrita per ell mateix ab má tremolenca—*vacillantibus litterulis*—l' hi enviá desseguida un esclau y un cuyner especial per que preparés ab cuidado lo menjars del malalt. Lo metje fôu de parer que l' hi era absolutament necessari un cambi d' aires, y per aixó Tiro se 'n aná á la possessió tusculana de Cícero. La residencia al camp fôu en efecte de favorable resultat per la salut de Tiro, que va anantla recobrant d' una manera visible, y pogué dedicarse altra vegada á

ocupacions científicas. Entre altres coses arreglà la biblioteca de Tusculanum y tenint intenció de ferne un catàlech l'hi fou sériament prohibit en una carta de Cícero per que cuidés de sa salut. Sembla que pel contrari en sas horas vagativas compongué una tragedia ó 'n traduhí al llatí una de Sófocles. Un dia—1 de Maig del 45—se 'n aná á Roma per veure un combat de gladiadors, mes al dos se 'n torná per expressa voluntat de Cícero. Poch temps despres—17 de Maig—aná lo mateix Cícero á Tusculanum y trová á Tiro no restablert del tot, emperó bastant bé per poderlo ajudar á portar sa correspondencia. Sembla que la majoria de las cartas enviadas per Cícero en aquestos dias foren dictadas á Tiro, que las taquigrafiaba y despres cuidava de posarhi lo sobrescrit per enviarlas. Cícero deixá á Tusculanum al 25 de Maig, visitá varias de sas altras possessions y se 'n aná á Roma pels vols d' Octubre, desd' hont al Desembre se 'n aná per algun temps á sa villa situada prop de Puteoli. Tiro que al principi se quedá á Tusculanum despres que Cícero se 'n havia anat, sortí cap á Roma potser al mateix temps ab Cícero pel Octubre, y ab ell féu l' excursió á Puteoli.

Poch despres de sa tornada á la ciutat succehí lo sanch-nós fét del 15 de Mars del 44, en que César traspasat pel punyal dels conjurats caigué al pèu de la estatua de Pompejus. Per la indescriptible confusió y excitació que produhí aquest succés, á Cícero l'hi semblá que Roma no era prou segur, se 'n aná desde luego á sas heretats y prompte féu retornar á la ciutat á son fidel Tiro pel arreglo y administració de sos 'negocis. Moltes anadas y vingudas entre Roma y la residencia temporal de Cícero degué fer en aqueix temps Tiro per cuidar eixos assumptos en la ciutat, aixís com per informarse de la situació general, y per la correspondencia que entre 'ls dos tingué lloch podem veure clarament quin valor donava Cícero al judici de Tiro. Aixís escriu en un lloch ¹: Dónam detalls

¹ Ep. ad. fam. XVI, 24, 2.

certs sobre 'ls assumptos polítichs; que fá Octavius; que fá Antonius; quina es l' opinió pública; que pensas que pot succehir dintre de poch. Quasi no 'm puch contenir d' anarme 'n tot desseguit cap á Roma, mes ho faig dependre de tas noticias.

Una carta que porta la data del mateix temps, dirigida pel jove Marcus Tullius Cicero á Tiro 'ns mostra que aquest disfrutava de gran estimació de part de tots 'ls membres de la familia de Cicero. Aquest jove enviat per son pare á l' Escola superior d' Athenas per estudiar Filosofia, no s' uní ab bona companyia y per compte de dedicarse als estudis portava una vida molt dissoluta. Al tenir Cicero coneixement d' aixó quedá naturalment molt disgustat y determiná d' anarse 'n ell mateix á Athenas per fér entrar á son fill en rahó. No obstant abandoná aquet plan contentantse ab una severa amonestació per escrit, que produhí son efecte y portá al jove estudiant á bon camí. A Cicero pare l' hi causá aixó una gran alegría, y Tiro no deixá de participarho á son jove amich á Athenas. D' aqueixa comunicació ne fa menció lo jove Cicero en sa carta y renova sas promesas de portar d' allí endavant una vida arreglada; també sabém per aqueixa carta que Tiro havia economisat una petita fortuna y se 'n havia comprat una petita heretat á la vora de Puteoli. No pogué verament obtenir lo desitjat sossego; contant quasi bé 60 anys d' edat treballá encara, sempre incansable, pel interés del que avans era son amo. A últims d' Agost de l' any 44 l' acompanyá á Roma, visitá ab ell ara una heretat, ara una altra, fóu enviat varias vegadas á la ciutat per col·locar diner y recullir noticias polítichs; en una paraula, continuament prestava á Cicero los serveys mes importants y de mes pès.

Entre tant Cícero rompé del tot ab Antonius, y al tenir noticia d' un cambi aparent de circumstancias, retorná ab Tiro á la ciutat, ahont á fi d' aquest any y á principis del 43 féu aquella série de filípicas contra Antonius y experimentá una altre vegada lo brill de sa estrella. Quant emperó Octavius s' uní ab Antonius y Lepidus y ab ells

s'acostava á Roma, Cícero, de qui 'l nom estava escrit en la llista dels proscrius, fugí de la ciutat veyent l'impossibilitat de quedars' hi mes temps. Tiro, que en aquesta crisi no s'apartá del seu costat, degué veure al 7 de Desembre á Cajeta ¹ com son amich caigué als cops del centurió Herennius y de Popilius Laenas trovant aixís una trista fi de sa célebre vida.

Los triumvirs se 'n alegraren d'haverse 'l tret del devant, y rès féren contra sos lliberts y esclaus. Tampoch Tiro fou molestat, y no 'ns equivoquem al donar per segur, que cuidá dels funerals del cadavre mutilat de son amich.

Molts anys sobrevisqué á Cícero, y sembla que desde llavors disfrutá de bona salut aixís com avans tenia una disposició malaltissa. Certament aquest cambi fou degut á la tranquila y quieta estada en sa heretat de Puteolí, que ell, encara que aficionat á la vida de ciutat la preferia á la vida bulliciosa de Roma. Segons nostres noticias no 's va casar may, potser perquè no l'hi bastava sa petita fortuna. Per algunas expressions de Cícero ² sembla que fou guapo y d'agradable presencia; manifesta un cop Cícero l'intenció ³ de besarlo carinyosament, encara que sigui al mitj del Fórum, si es allí la primera vegada de trovarlo. Los hàbits d'estudi contrets en sa joventut, y que quant home foren son ornament, l'acompanyaren en sa vellesa. Mentres va estar ab Cícero pocas ocasions tingué per dedicarse á sos estudis particulars, sols de pas se fá menció, l'any 45, de que trovantse convalecent treballá una comedia, y mes tart de que tingué intenció de fer una col·lecció de las cartas de Cícero. Després de la mort de son amich tingué ocasió de donar al públich lo fruit de sos travalls. Primer de tot cuidá molt piadosament de per-

¹ La detallada descripció d'aixó en sa biografia de Cícero, á la que fan referencia Plutarch y Tacitus, me sembla que es una prova de que fou testimoni de vista de la mort de Cícero.

² Ep. ad fam. XVI, 5, 1. suavitas. 21, 2. dulcissime Tiro.

³ Ep. ad fam. XVI, 27, 2. Ego vos a. d. iii Kalend. videbo, tuosque oculos, etiam si te veniens in medio foro videro, dissuaviabor.

petuar la memoria de Cícero, no solament reunint y publicant una edició crítica de sas obras ¹, sino escribint d' ell una biografia especial, per lo menys de quatre llibres y una col·lecció de sos epígramas en tres llibres. Sos altres escrits comprenen las materias mes diversas. Es feta menció de diferents llibres de gramática llatina, després d' una gran obra enciclopédica á modo de diccionari de la Conversació baix lo títol de «*Varias questões ó Pandectas*», que probablement contenía un guia de son sistema d' escriptura ab notas. Publicá també una col·lecció de sas propies cartas, fragments de las quals donan á conèixer molt clarament son talent penetrant y crítich. Tróssos de la major part d' aquets escrits 'ns han sigut conservats per diferents autors, y sols poden formar una petita part de sa activitat literaria. No obstant lo que ha fet inolidable son nom en la historia de la literatura romana no es tant aixó, com l' invenció de la Taquigrafia romana quals primers comensaments, com avans hem notat, han de retrotraurese á l' any 63, y desde 'l P. Carpentier (1747) s' ha anomenat dita Taquigrafia, segons eix autor, *Notas tironianas*. Lo desarrollo y complement de son sistema, aixís com sa propagació, deguéren ésser un dels temas de sa llarga vida, que acabá en sa heretat l' any 4 avans de J. C., quant era vell de qnasi cent anys.

Per lo que mira á la difusió de la Taquigrafia de Tiro després de sa mort, sas milloras per Vipsanius, Philargyrus, Aquila y lo filosóp Séneca, y sa introducció en las escolas pels práctichs romans, en que per espay de moltes centurias se conservá, se trovan extensas noticias en todas las grans historias de Taquigrafia, particularment en la de Zeibig ² y en alguns escrits especials y memo-

¹ Cícero mateix l' anomena (Ep. ad fam. XVI, 17) lo *Kanón* de sos escrits. Gellius (Noct. Att. I. 7, 1 y XIII, 21, 16,) apela en casos duptosos á las críticas tironianas dels escrits de Cícero com á un modelo reconegut. Bayle, en son Dictionnaire historico-critique (f. 1936 b.) l' anomena «le réformateur et la règle» dels escrits de Cícero.

² Geschichte und Literatur der Geschwindschreibkunst. Dresden, 1863, Nachträge dazu, 1867.

rias ¹ á las que remeto al lector. Nostre coneixement de las Notas tironianas queda reduhit á llistas de paraulas y á ensaigs, que no van mes enllá del sigle vuyté y tots provenen del últim estat de la Taquigrafía romana. Están continguts en un nombre de manuscrits, dels quals los principals se trovan á las Bibliotecas de Berna, Cassel, Ginebra, Göttinge, Leiden, Madrid, Paris (Strassburg ²) y Wolfenbüttel. Lo mérit d' haver cridat per primera vegada l' atenció á l' art d' escriure ab notas, que degenerá en treball mecánich de memoria y últimament quedá oblidat, pertany al monjo inglés John of Tilbury de la segona meytat del sigle XII. Fôu seguit en 1508 per Joan Trithemius, abat de Spanheim, que doná á llum en sa Polygraphía 30 notas tironianas d' un manuscrit de sa pertenencia, y en 1603 Janus Gruterus publicá una collecció de 13,130 notas. Es sols en nostre sigle que s' ha fet per primera vegada un estudi realment fundamental de las Notas tironianas, y dóna gust de vèure com lo material existent es en nostre temps aprofitat pels savis mes que avans, per la completa investigació de la Taquigrafía romana; particularment Guillem Schmitz rector á Colonia es avuy qui coneix més bé las notas tironianas; després Frederich Ritschl en especial, mon honorable mestre, ha incitat á sos deixebles á encloure las Notas tironianas dins lo cercle dels estudis filològichs. Varias vegadas s' ha tractat del assumpto pels taquígrafos entre 'ls que lo nom de Tiro segueix essent sempre apel·latiu com succeheix respecte de la societat que equivocadament porta 'l

1 Kühnelt, Ueber Geschwindschrift der alten. Versuch einer Geschichte der unter dem Name «tironische Noten» bekannten Tachygraphie der Römer. Wien, 1871. Aquest escrit es en sa major part una copia de Zeibig y Kopp.—Krause, Römische Stenographie en lo núm. 48 del suplement científich del Leipziger Zeitung 1859, y Zur Geschichte der alten Stenographie en lo Correspondenzblatt del Reyál Institut taquígráfic de Dresde, 1859, núm. 5 y 8.

2 Desgraciadament aquest manuscrit se perdé al cremarse la Biblioteca de Strassburg en 1870, més per fortuna Schmitz avans n' havia tret una copia. Sobre 'ls manuscrits de Notas tironianas n' ha tractat ell mateix en sos *Tironia* y en los *Symbola philologorum Bonnensium* etc. II, p. 531.

nom de «Tironia» y del títols de llibres com «Antitironia» y «The little Tiro».

La reyal societat italiana «Scuola di paleografia», que está baix la direcció de Toderini á Venecia estableix en son reglament, que sos membres s' han d' ocupar oficialment de la Taquigrafía dels antichs. Segons una comunicació que he rebut directament, sembla que entre las publicacions d' aquest establiment que han aparegut fins ara no hi ha cap tractat sobre Notas Tironianas, si bé que s'indica que bastant sovint se 'n presentan entre 'ls documents d' aquell arxiu.

No pot entrar en mon plan lo tractar d' una manera bastant complerta de la naturalesa de las Notas tironianas, mas noticias serian sols fragments sens cap valor d' importancia. Lo professor Pere Wild ¹, de Amberg, en un programa del establiment d' ensenyansa de Passau ha ensajat d' exposar breument los principis del sistema d' una manera excel·lent y ab duas láminas per comentari. A qui no l' hi basti aixó, pot férse cárrech de la gran «Palaeographia crítica» ² de Ulrich Frederich Kopp, que segueix essent l' obra mestra pel estudi científich de las Notas Tironianas, y pot també tenir presents los preuats articles de Schmitz en 'ls onse volúms anuals del Rheinisches Museum für Philologie» y lo primer del «Panstenographikon». Molt m' allargaria si volgués fer menció d' altres petits tractats espargits per 'quí per 'llá y de travalls de filólechs, diplomátichs, taquígrafos y paleógrafos sobre Tiro y sas notas, mes jo tinch intenció d' ocuparme'n en altre lloch ab la possible extensió ³.

JOSEPH BALARI Y JOVANY

¹ «Einiges über Tiro und die tironischen noten.» 1870.

² Mannheim 1817. I. y II.

³ En part ho ha fet lo autor en l' opúscul «Qvestiones Tironianae», Berlin, 1875. N. del T.

LO MOVIMENT LITERARI

CATALÁ EN 1876

N lo número de la present Revista, corresponent al 14 de Juliol del any passat, iniciárem la publicació d' un treball bibliogràfic que revelés, ab la eloqüencia de datos precisos, l' importancia del moviment anyal de nostra literatura.

Avuy venim á cumplir la meteixa tasca, per lo referent á 1876, tant més agradosa quan en ell lo resultat de las publicacions catalanas, lluny d' acusar decadencia, manifesta un notable progrés, que es de esperar vage en augment en los successius.

Restablerta ditzosament la pau en nostre país, han pogut los autors dedicarse ab tota confiansa á donar á llum las obras que tenian preparadas, ó empendre, dintre del meteix any, los projectes qual realisació s' havia trobat impedida per l' estancament del mercat literari, motivant l' aparició de treballs de verdadera importancia histórica y literaria. En catalá: las *Tragedias* de D. Víctor Balaguer, *La Roja* de D. F. Pelay Briz, *Los Reys d' Aragó y la Seu de Girona* de D. Fidel Fita,

Lo Rector de Vallfogona de D. Joseph Feliu, las *Traditions del Vallés* de D. F. Maspons y Labrós, y altres; y en castellá, obras tant notables com la *Historia crítica civil y eclesiástica de Cataluña* del senyor Bofarull y *Las Cortes Catalanas* dels senyors Coroleu y Pella y Forgas, son una patent mostra de la activitat que s' ha manifestat en l' anyada anterior.

Cenyintnos solsament á la literatura catalana, en lo conjunt de sas manifestacions tant á Catalunya com á Valencia y Mallorca, y en general en tot arreu alli ahont hi ha gent qui cultive nostre idioma, registrém pera lo any 1876 un total de 90 obras (sens contar los periódichs) repartidas en 59 dramáticas y 31 no dramáticas, lo que comparat ab lo moviment del 1875, que doná un total de 54 obras; çó es, 32 de las primeras y 22 de las segonas, ofereix pera l' any passat un augment, en conjunt, de 36 obras.

Lo nombre de periódichs es major, y major també sa importancia, puix han comensat á apareixer *La Familia Cristiana*, revista que dona cada semana en un nombre crescut de páginas triats treballs, *El Pare Mulet*, que dirigeix á Valencia lo senyor Llombart, y *L' Aureneta*, eco de la colonia catalana de Buenos Ayres, que, junt ab la cada dia més acreditada *Llumanera de Nova-Yorck*, ha vingut á completar la representació del element catalá á América.

Los autors catalans foren distingits en l' any 1875 en cinch certámens, tant nacionals com estrangers, y en l' anterior han cullit llores en deu concursos celebrats tots á Catalunya, á excepció d' un que ho fou á Valencia.

Ensemps ab lo treball dintre de casa, han estés nostres autors lo círcol de llurs relacions fora d' ella, estrenyentse més y més los llassos que 'ns uneixen ab los del Languedoch y de la Provensa, en especial ab los de la escola académica de Montpeller, que han seguit donant franca acullida á nostra literatura en sa excelent *Revue des langues romanes*; fentnos coneixer més encara dels del Nort